

Е на хаоса в щифри

Очевидно е, че най-компактни са блоковете „БСП“ и „ДПС“ – те имат най-малка периферия (средно 3-4% от националния електорат за всяка от двете). Обратно – блокът „СДС“ има най-широка периферия (средно 6-10% от националния електорат). Блокът „БЗНС“ е някъде по средата. Във всеки случай се очертават почти една трета от избирателите, които полагат в зоната на „перифериите“ (при положение, че с достатъчна вероятност може да се твърди, че абстракционистите и „твърдите“ привърженици на други партии ще бъдат поне 10-15%) и които могат да бъдат обект на привличане от една или друга политическа формация, които могат да променят своя вот в случай на промяна на политическата ситуация. Спечелването на този терен очевидно ще реши изхода на предстоящите изборни битки.

Тази особеност на социалистическата политическа култура до голяма степен създава трудности за забвения стремеж БСП да стане „модерна лява партия“, т.е. политическа формация, структурирана най-вече „левия индивидуализъм“, а не авторитарния колективизъм. Символът „ДПС“ е работил само в относително обособената социално-културна среда на българските турци и това изглежда логично. Очевидно засага за тях няма друга политическа алтернатива. Разбира се, това крие своите опасности, а именно – в принципната възможност от възникване на предимствено движение, основано на яростен етноцентризъм. Останалите политически сили засага са практически непроницаеми за проблемите на българските турци и това е сериозен проблем пред тях. Така например в Корсика, където има старо движение за независимост, изборите се печелят от националистичните политически партии във Франция, а не от сепаратистите във Фронта за национално освобождение на Корсика. Впрочем към ДПС

мер, че общият символ „СДС“ събира по-малко намерения за гласуване или доверие, отколкото знаците „СДС плюс организации в СДС“ (по данни от анкетите на ЦИД, 6% от националния електорат):

	„СДС“	„СДС+организации в СДС“
XI, 1990 (заебен вот)	32	41 (+9)
XII, 1990 (доверие)	24	34 (+10)
I, 1991 (доверие)	21	27 (+6)
IV, 1991 (доверие)	23	28 (+5)

Може да се готвене, че тези разлики от 5-10% от националния електорат дават представа за „ядрото“ на големите съставки на коалицията СДС, които в предложението за избор поредици СДС, БСП, БЗНС-Никола Петков, Зелена партия, Екологичност и т.н. разчитат именно на „своя символ“, а не на общия „СДС“. Твърде показателно е, че големите формации в СДС като БСП, БЗНС-Никола Петков, Зелената партия и Екологичност при поединично задаване на въпроса за доверие/недоверие (или одобрение/неодобрение) получават обикновено по-висок резултат от общия символ СДС. Според анкетите на НИОМ и ЦИД (от януари-май, 1991 година) доверие (одобрение) за СДС като цяло са изразили между 28 и 57% от запяналите, докато за посочените четири формации в СДС съответно дял е 37-70%. Разликата е очевидна и по-каква възможност за електорален пробив на коалицията. Хипотезата, която може да се изкаже, е, че от началото на годината процеса на „втръбяване“ на блока „СДС“. Символът „СДС“ погледна трепетливо на символа на коалицията СДС. Дава СДС все повече не се превръща просто в „партия на недоволните“ – този въпрос остава открит. Във всеки случай е налице конфликт между общите за коалицията структури (и психичен „актив“) и съществуват политическите формации в съюза, между „СДС“ и СДС, между символа на „партията на недоволните“ и палитрата от символи на „не-коммуниста“. Изглежда обаче, че този конфликт е преди всичко политически и не е израз на схизма сред избирателите блок на СДС. Така например ясно недоверие към четири големи формации в СДС през май 1991 година (анкета на ЦИД) са изразили едва 7-10% от запяналите избиратели на СДС (като е 2-3% от националния електорат). По всяка вероятност това са или „твърдите ядра“ на по-малките организации в СДС, или (по-скоро) – „най-твърдото сърце ядро“, което не допуска мисълта за „фракции“ в съюза.

Блокът „БЗНС“ заема междинно положение. По принцип прави впечатление почти пълното съвпадение на дела на избирателите му през юни с идентифицираното от анкетите „ядро“ в първата половина на 1991 година. Но прави впечатление и относително широката му „периферия“. Може да се предположи, че БЗНС има потенциална възможност да структурира политически съществуваща психологически център, идентифициран от анкетите през 1990 година в рамките на 33-40% от националния електорат. Днес този „център“ и политически разпятия, било в плен в поларната логика между БСП и СДС, било сред онези, които не желаят да отговорят за кога биха гласували, или сред онези, които смятат да не гласуват на предстоящите избори. Така например 52% от запяналите през май т.г. са посочили като най-важен проблем за страната запазването на реда (от тях 13% смятат да гласуват за СДС, 13% – за СДС, 5% – за БЗНС, 15% не желаят да кажат за кога ще гласуват или смятат да се въздържат). Най-често отговорите на тема „обществен ред“ са избирателите на БСП, което в известна степен потвърждава хипотезата, че засага БСП има по-добри позиции в „психологическия център“. Развитието на „земелския блок“, особено в перспективата на евентуалното политическо обединение на двата земеделски съюза, може да изиграе важна роля в структурното на една „центрис-

Може да допуснем, че в предстоящите избори голяма част от избирателите ще гласуват по-малко, а не „идеологически“. На откриване въпрос за доверие в политическите сили (в случая запяналите реагират не на посочения символ, а „нос прайво“) символа в главата си), анкетата на ЦИД от април показва, че четири политически формации (БСП, СДС, БЗНС и ДПС) събират общо 57% от положителните отговори (през април доверие в открит въпрос са давали за БСП – 22.6%; за СДС – 22.2%; за БЗНС – 8.5%; за ДПС – 3.4%). Съответно на реалната политическа борба се очертава за гласувате най-малко на 28-33% избирателите, ако приемем, че поне 10-15% биха се въздържали или ще гласуват за други партии. Какви хипотетични възможности за движение на избирателите се очертават днес? Анкетата на ЦИД през април т.г. показва по известна степен възможна динамика на електората. На въпроса за „втора партия“, която запяналите избиратели биха подкрепили на изборите, резултатите от анкетата са следните: БСП – 6%; СДС – 14%; БЗНС – 23%; ДПС – 3%; други (малки) партии – 17%, а не биха гласували изобщо – 37%. Анкетата показва, че политически незначителни могат да бъдат директни движения на избирателите между БСП и СДС (1.2% от националния електорат), между БСП и ДПС (0.5-1.5% от националния електорат) и между ДПС и БЗНС (1.2% от националния електорат), макар възникването на нови обединения в политическия живот да стимулира и дори увеличава подобни процеси на гласоводстване. Възможните значими движения на електората се очертават между БСП и БЗНС (9% от електората); СДС и БЗНС (17% от електората); БСП и БКП (3% от електората); БСП, СДС и БЗНС, от една страна, и други малки партии (14% от електората); от ДПС към СДС (3% от електората).

Почти половината от националния електорат показва склонност за промени своя глас и това е само илюстрация на „периферията“, разпръсната около четири политически сили. Доволен обаче може да се счита на такава динамика при бъдещи избори, е рискован да се прогнозира. Все пак разместваният могат да се предвидят, макар и в по-малка степен, като отчетем, че в сравнение с втората половина на 1990 година запяналите привърженици на двете поларни „свързани“ (БСП и СДС) са спаднали. Анкетата на ЦИД от април т.г. показва, че БЗНС е фаворит като „втора“ партия, за която запяналите биха гласували (23% от запяналите през април). БЗНС все по-повече придобива центристки облик като политическа формация, заемата „умерената“ позиция между БСП и СДС (почти 27% от запяналите избиратели на БСП и 42% от тези на СДС избират БЗНС като „втора“ партия). Очертава се почти „класическа“ ситуация, в която партията с „центристски“ облик – БЗНС – се превръща в място за „дрейф“ (за изчакване) на недоволни избиратели на двете поларни политически „свързани“. Това се отнася вероятно не само за близките бъдеще, но и за възможна „дрейф“ да бъде изживян и по-бързо (горя само психологически, като намерение за гласуване). Може да се смята, че преки размествания между БСП и СДС в близките месеци са практически изключени и изглеждат главният печеливш от евентуална масова промяна на политическия вот може да бъде БЗНС. Още повече че очертаният се опозиционен блок на СДС и СДС срещу БСП може да разкажи единството сред земеделските привърженици. Анкетите през 1990 година идентифицираха почти 40% от запяналите избиратели като „свързани“ към БСП, а анкетата през април показва, че 13% от тях (2% от националния електорат) избират БСП в качеството си на „втора“ партия, а 16% (6% от националния електорат) избират „друга“ партия като „втора“ (т.е. не-СДС). Напълно е възможно евентуалните печеливши за БЗНС на бъдещи избори за бъдат по-малки поради „дезертирване“ в полза на БСП.

Нашите последни изследвания показват едно минимално покачване на дела на запяналите, които биха гласували за БЗНС (с около 1 процентен пункт). Нараства делът и на запяналите, които диференцират своето отношение към БЗНС-Никола Петков и БСП. Те събират над 45% от електората на СДС. Тези данни затвърждават хипотезата, че в българското политическо пространство центризмът все по-усойчиво се заема от такъв политически партия като БЗНС, БЗНС-Никола Петков и БСП. Наред с това при очертаването се разпояват на СДС сериозни основания за изборен оптимизъм може да има очертаващата се групировка БСП-БЗНС-Никола Петков и БЗНС. В условията на вече очертаната „умора от поларизацията“ изглежда главният претекст за властта може да бъде именно този блок. Още повече че движението в посока към БСП почти не се забелязва. Само около 2% от националния електорат избират БСП в качеството си на „втора“ партия. Изложението хипотеза за евентуална промяна на политическия вот трудно могат да станат прогноза за изхода на евентуалните бъдещи избори, още повече че готови могат да се случат много неща. Изглежда логиката на политическата поларизация по всяка вероятност би затвърдила електората на БЗНС в рамките на „ядрото“, би стеснявала блока „СДС“ към неговото „сърце“ и би облагодетелствувала нарастването на периферията на БСП. И обратно – намаляването на поларизацията, разместването на избирателите политически центрове с голяма доза вероятност би стимулирала очертаването електорална динамика.

При анализа на възможните електорални движения не трябва да се забравя и националистическият фактор. Особено за това дават ясни от резултатите в горещитрантото ЕСИ от месец април. Наличието на силни националистически нагласи проявява особено ясно при отговорите на въпроса „изучаването на турски език“. Близко 60% от анкетираните даваха отрицателен отговор. Според техните политически предпочитания се разпределят така:

Партийни избиратели	% от тях
БСП	78.4%
БЗНС	59.5%
Други партии	37.9%
СДС	43.5%
Средно без ДПС	63.2%

Без съмнение национализмът продължава да бъде най-голямата политическа сила на Балканите. Напълно възможно е именно той да се превърне в опозиционна политическа формация и като съществително приетелски център за психологически, а също и за политически центризм. Проблемът е, че „националистическият синтез“ не е „заместител“ на центризма (поради факта, че се основава на противоположностите), а твърде изразително се стремят да преодолее политически поларизацията в обществото, по същество те се борят за един и същ социален и психологически терен. И ако искаме демокрация, не бива да се колебаем на чия страна сме.

V Хипотези за електоралната динамика

Проведените анкети от началото на годината позволяват да се очертават поамално на запяналите електорати на основните политически сили: БСП – 21-23%, СДС – 24-32%, БЗНС – 13-14%, ДПС – 4-7%. Съществена промяна на отношението на силите между четири основни политически формации през първите пет месеца на годината не се очертава. Анкетата на ЦИД от април регистрира известно намаляване на дела на „твърдите“ привърженици („ядрата“) на БСП и СДС в сравнение с общото им равнище през 1990 година. Възможно е да протича процес на размиване на „ядрата“ и на „презбиането“ им в една подвижна „периферия“. Твърдите избиратели на отделните партии през април 1991 г. изглеждат така:

	% от електората на всяка партия	% от националния електорат
БСП	44.9	11.7
БЗНС	38.8	5.4
ДПС	37.0	1.9
СДС	31.4	8.8

емам с най-голямо доверие. Изобщо въпросът за доверие на хората в информационните източници не стои така остро, както въпросът за доверие в политическите институции, където 25-30 на сто от анкетираните нямат доверие на ниска институция.

Нямат доверие на:	
Никой вестник	14.3
Никой публицист	11.7
Никое телевизионно предаване	7.2
Никое телевизионно журналист	5.2
Никой радиожурналист	5.2
Никое радиопредаване	5.0

Впечатлява все пак, че най-силно е недоверие към печатна информация. На първо място това е справедливо, след като истинската информацията револуционна през последната година може да се наблюдава твърде при периодичните издания. Но тъй, от друга страна, тъймо на техните страници междупартийните борби се разгорят с най-голяма сила. Нашите изследвания потвърждават констатацията за огромното влияние на партийната печат в сравнение с издателствата, които имат по-неутрален облик. Съвпадането между „Дума“ и „Демокрация“ засега се печата убедително от „Дума“ и явно това не се дължи само на партийните пристрастия, тъй като в това отношение органът на СДС би трябвало да има известно предимство. Като цяло обаче тези данни навяват тъжни размисли. Както и да бъде списан, един партия вестник винаги остава едностранчив и информационната обективност не е главната му задача. Свърхполитизацията продължава да обременява съзнанието ни, продължаваме да прегоняваме „своите“ „свои“ съществени истини, готовите идеологически интерпретации, вместо изпитани от път информация. В очертаващата се префигурна ситуация вероятно тази тенденция ще се засили още повече.

Имат най-голямо доверие на:	Декември	Януари	Април
Дума	28.2	25.1	32.4
Демокрация	26.2	19.2	21.7
Зем	4.5	6.1	7.5
168 часа	4.9	6.8	5.7
Тру	5.5	6.1	5.2
Земеделско знаме	4.5	3.1	3.6
Нова ера	1.4	1.7	2.8
Отечествен вестник	2.2	3.8	2.0
Правда и свобода	2.8	2.5	1.4
Свободен народ	2.8	2.5	1.2
Народно земеделско знаме	1.0	0.4	1.2

В сравнение с декември и януари нараства доверие във вестник „Зем“. Традиционен почитател от социолозите и поизкожа неколкократно в техните проучвания на печата, този вестник очевидно има стабилна аудитория и я разширява. „Тру“ и „168 часа“ имат лек спад, но запазват влиянието си по този начин. Същото може да се каже и за „Земеделско знаме“. Феноменът „Нова ера“ се намира на вестникския пазар за разлика от политическата организация, чийто интерес представлява. На какво се дължи това, защо полуграматичният войнствувач излиза от печата доверие? Според нас това е вторичен ефект от политическата апатия и разочарование, която обхваща хората и търси отдушница. Дори такива. „Отечествен вестник“ е зазвуча популарност, въпреки че запазва доброто си име. Още по-ярък е спадът в популярността на традиционен търсени издания като „Логод“ и „Антену“, да не говорим за полуграматичния малък вестник. За същностните предмети между времето, защото при сегашната пазарна ситуация хората ще се откажат първо от тях. Тъжен е и фактът, че не-популярните автори са репутат от Българото народно събрание, които едва ли се обичат много помежду си. Срещу Станислав Продев има много мнения „за“ и „против“, но едно е безспорно – професионализмът, с който следава политическата си линия и с който печели доверие на тези, които я споделят. От „държавна страна“ равностойно конкурент засага не се въз-

В изследването на ЦИД се задава в свободна форма въпросът: „На кой политик имате най-голямо доверие?“. Данните от него не могат да служат за рейтинг, но очертават оферта на „твърдите привърженици“ на една личност, а това е една от най-важните характеристики на нейното политическо влияние. В последното изследване този въпрос беше допълнен с още един: „Кой от посочените политически дейци има нужните качества, за да заемат важен държавен пост?“. Собиранят процент от отговорите на тези два въпроса може да послужи като основа за рейтинг с уговорката, че се акцентира върху две възлови оценки на една политическа личност: относителният дял на „твърдите привърженици“, и относителният дял на тези, които й признават качества на държавник.

Имат най-голямо доверие на:	Декември	Януари	Април
Андрей Луканов	29.5	25.5	23.6
Жельо Желев	30.2	19.8	22.7
Димитър Попов	1.7	6.6	12.5
Петър Дертлавев	16.2	11.0	9.7
Александър Томов	1.7	4.1	3.8
Ахмед Доган	2.8	3.2	3.3
Гиньо Ганев	1.0	2.8	3.3
Виктор Вълков	2.0	3.5	3.1
Стоян Ганев	4.0	5.8	2.6
Дейци от СДС/Вла. Ж.Желев/	57.5	44.6	44.1
Дейци от БСП	33.3	32.3	32.1
Други	9.2	23.1	23.8

Тази таблица показва разпределението на отговорите по първия въпрос, задаван в изследването на ЦИД: „На кой политик имате най-голямо доверие?“. Високият процент на Андрей Луканов говори за това, че той е най-приемлива политическа фигура от електората на тази партия. Като фигура '26 БСП се очертава Александър Томов, докато лидерът на партията Александър Любев е пренебрегнат от твърде малко анкетиран. По-ниските проценти за водещите личности от СДС показват, че там няма една политическа фигура, около която електоратът на съюза да се обединява. Президентът и министър-председателят се посочват от хора с различни политически пристрастия и това е една добра характеристика за тях. Доверие обаче не е еднозначно с признанието на „държавнически“ качества, за което горят рейтингът на политическите фигури според отговорите на въпроса „кой от посочените политически дейци има нужните качества, за да заемат важен държавен пост?“.

Имат най-голямо доверие (в %)	Има качества на държавник	Сборен процент
Жельо Желев	22.7	46.6
Андрей Луканов	23.6	33.8
Димитър Попов	12.5	42.5
Гиньо Ганев	3.3	48.9
Петър Дертлавев	9.7	36.6
А.Каракачанов	1.6	37.6
Виктор Вълков	3.1	32.5
Александър Томов	3.8	29.6
Атанас Самарджиев	0.5	27.6
Иван Костов	1.3	24.9

Различата са очевидни, защото тук напред излизат тези политики, които се оценяват положително не само от своите политически привърженици. При това положение собираният процент, който ние предлагаме като рейтинг на ЦИД, е следният:

Имат най-голямо доверие (в %)	Има качества на държавник	Сборен процент
Жельо Желев	22.7	46.6
Андрей Луканов	23.6	33.8
Димитър Попов	12.5	42.5
Гиньо Ганев	3.3	48.9
Петър Дертлавев	9.7	36.6
А.Каракачанов	1.6	37.6
Виктор Вълков	3.1	32.5
Александър Томов	3.8	29.6
Атанас Самарджиев	0.5	27.6
Иван Костов	1.3	24.9

Представеният анализ на нагласите в българското общество и на тяхната еволюция през последните месеци вероятно ще събуди редица въпросителни и спорове. Това е естествено, понеже общественото мнение е особено чувствително към социологически оценки и прогнози в периода на настъпващо политическо противобъстание. А именно на такава сега събителна в момента. Надяваме се обаче, че нашият материал ще стане повод за размисли, който става все по-нефичен напоследък.

Материалът е подготвен от екип на Център за изследване на демокрацията в състав: Антоний Тодоров, Валерий Горанов, Валерий Руснов и Цветан Тодоров. Компютърна обработка на данните – Мария Белопопова.

IV Политически блокове или политически субкултури?

Засага може да се каже, че четирите политически формации не са с еднакви изходни позиции. Изглежда, „БСП“ и „ДПС“ (а в известна степен и „БЗНС“) са относително еднородни символи, приемливи в сравнително дефинирано социално-културно пространство. Из-

казват доверие и хора, извън неговата тясна среда и политическите му възможности именно като общонационална сила, преставаща да бъде общонационални интереси, не са малки. Съществен е въпросът, дали за ДПС се крие някаква политическа субкултура. От една страна, в тази специфична социално-културна общност съществуват традиционни ценности, които не са много по-различни от ценностите, характерни за социалистическата субкултура. От друга страна, сред българските турци са разпространени и силни опозиционни нагласи, които може да са близки до абстрактна индивидуализъм на СДС, основани на темата за правата на човека и индивидуална свобода. Дава тази амалгама от ценности ориентация, че се превръща в специфична политическа субкултура, до голяма степен зависи от победенето на всички полити-

Мирно шествие на Екологичност, 3 XI 1989 г.
Снимка Борислав Екенов

ка“ политическа култура. Проблемът се очертава като етноцентризм и темата за „отечеството за границата“ или околната опасност за правата на човека. В първия случай съществува опасността от развличане на радикален авторитаризъм, във втория – благоприятната възможност за преодоляване на авторитарния консерватизъм чрез проблема за правата на човека.

Отново се потвърждава хипотезата за „своя символ“, „СДС“ – относително най-широката партия на този блок говори за това. Може да се готвене, че „СДС“ за немалко избиратели е по-важният символ: „не-БСП“, „опозиция“, „не-социализъм“, „частна собственост“, „запаз“ и т.н. Очевидно всеки може да намери в тази палитра от значения нещо, което да мотивира политическия му вот. Във всеки случай анкетите от последната година показват, че СДС засага успешно структурира една по същество либерално-индивидуалистична политическа субкултура (около елемента за индивидуална свобода, индивидуална инициатива, приоритета на гражданите над държавата и т.н.). Въпросът е доколко именно тази субкултура ще формира неговото ценностно ядро и доколко няма да бъде изплатсана от налиците елементи на маргинално-радикална политическа субкултура. Последната възможна до голяма степен споитанно и вселствено на един обективен процес на изходна социална мобилност вследствие на икономическите промени и очертаването се масово обединяване в близка перспектива. Очевидно тук има специфична опасност – превръщането на СДС в „партия на недоволните“ без собствено позитивно политическо аше.

Най-важният въпрос пред политическия блок на опозицията е, „СДС“ или СДС, дали ще става дума за един единствен символ – „СДС“ или за една шапка, обединяваща различни символи, пъстра палитра от политически знаци, за които има и пъстра палитра от политически ценности и субкултури. Показателно е напри-

глежда, те не могат да разчитат на твърде голям прилив на избиратели, поне в близко бъдеще и при относително спокойна политическа ситуация. Символът „БСП“ засега е еднороден и означава определена традиция, свързана с БКП, и с последващото на нея. Той не надделя много по-малко с историческата традиция на българския комунизъм, т.е. пространството на „твърдите“ привърженици на партията. Друг е въпросът, че това заключение беше валидно и за изборите през юни 1990 година, когато БСП спечели почти два пъти повече гласове, отколкото беше нейното „ядро“. Следователно е възможно в определена политическа ситуация, особено при изострянето на политическата поларизация, БСП отново да привлече широка „периферия“ от избиратели, които гласуват празматично като израз на страховете си от застрашаваната обществена ред конфликтност. Още повече че анкетите на ЦИД от декември и април позволяват да се предположи, че съществува една категорична избирателна, които крият своите симпатии към БСП, било защото смятат символа за „демокр“, било защото практически не виждат друга политическа алтернатива, структурирана около общата за социалистическата политическа култура тема за справедливостта и равенството (става въпрос за не повече от 5% от националния електорат, често нежелаящи да отговорят в анкетите за кога биха гласували). БСП се основава на определена политическа култура – социалистическата, традиционната лява субкултура в българското общество, структурирана около ценностите на социална справедливост, равенство, колективизъм. Но тази култура до голяма степен остава традиционна, маркирана от един по същество авторитарен колективизъм, от приоритета на общото над частното. Тази култура има своите основания в традиционните социални ценности в българското общество, структурирани около темата за авторитета (в държавата, в обществото, в семейството).